

ברכת כהנים במקדש ובגבולים

בני אשכנז בחו"ל, שמנהגם שהכהנים לא נושאים כפיים בכל יום כי אם בימים טובים, זוכים בחודש תשרי לשמוע ברכת כהנים יותר מכל חודשי השנה. עובדה זו מתאימה לכך שיכול להיות שדווקא בתשרי התחילו הכהנים לברך את ישראל מדי יום ביומו במקדש, כי חנוכת הבית הראשון אירעה בחודש תשרי, ואולי התחילו מאז גם לברך בגבולים.

כתוב ברמב"ן בפרשת שמיני (ויקרא ט, כב):

וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם - ברכת כהנים יברך יאר ישא. לשון רש"י. ואם כן תהיה פרשת דבר אל אהרן ואל בניו לאמר כה תברכו את בני ישראל שבחומש הפקודים (במדבר ו, כג) מוקדמת לזה. ואולי כן הוא, כי היא סמוכה למה שנאמר שם (ז, א) ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן... ובברייתא של פרשת מילואים בת"כ (פרשת שמיני ל) ראיתי, ויברכם זו ברכה שתומה שאי אתה יודעה, חזר הכתוב ופירש להלן יברך ה' וישמרך, יאר ה' פניו אליך ויחנך, ישא ה' פניו אליך וגו'. ועדיין יש לי לומר שכך אמרו, ברכה זו שברך אהרן את העם מעצמו שתומה היא ולא פירש לנו הכתוב מה היא, אבל ברכה שנצטוו הכהנים לדורות נתפרשה והיא שווה בכל הכהנים לעולם. או שהם סבורים שכאן ציווה אותו בנשיאות כפיים ליום זה, ולהלן ניתנה ברכה זו לו ולבניו לדורות.

הרמב"ם כולל את הלכות תפילה וברכת כהנים יחד, ויש בכללן שתי מצוות עשה, אחת לעבוד את ד' בתפילה, שניה לברך את ישראל בכל יום. ורבינו סעדיה גאון בעשה קנ"ה כותב 'כה תברכו', והגרי"פ בפירושו לסה"מ לרס"ג כותב שהבה"ג מנאה שתי פעמים. וראיתי מי שרצה לומר שבה"ג במנין העשין מנה מצות ברכת כהנים בגבולין, ובמספר הפרשיות מנה מצות ברכת כהנים שבמקדש. וזה לא יתכן כלל, דאין לנו בתורה אלא מצוה אחת לכהנים לברך את ישראל, והמקדש והמדינה בכלל עשה זו, וברכה זו עצמה שמברכין במדינה מברכין ג"כ במקדש, וקצת חילוקים יש ביניהם כמבואר בסוטה פרק אלו נאמרין משנה ז, וברמב"ם [שאביא להלן].

והנה בספר חיי אדם כלל כד אות כה כתוב:

ברכה י"ט (בתפילת עמידה) נקראת ברכת כהנים, לפי שהש"ץ מתחיל ברכה זו אלו קינו ואלוקי אבותינו ואומר ברכת כהנים, וזהו מתיקון שלמה המלך ע"ה.

ומקור דבריו בספר כלבו סימן יא:

מדרש. כה תברכו את בני ישראל, מלמד ששליח ציבור צריך לומר ברכת כהנים על כל אמירה ואמירה. שלמה תיקן ברכת כהנים לומר בתפילה. והובא באליה רבה או"ח סי' קכח ס"ק א. וביאר את דבריו בספר דף על דף (על סוטה לח, א):

בכל בו כתב דבר חידוש ששלמה המלך ע"ה תיקן שיהיו נושאים כפיהם בתפילה בגבולין ולא רק בבית המקדש, עיי"ש היטב. עכ"ל. ובכתבי המהר"ץ חיות (אמרי בינה סי' טז) כתב שתקנה זו של שלמה ע"ה שזכר הכלבו אין לה שום מקור בדברי חז"ל, ושיש בספרי הקדמונים מספר גדול של תקנות שיחסו אותם לאישי התנ"ך או לחז"ל אבל אין לנו מקור להם.

וכתב לי הרב יהודה טשזנר שליט"א, דיין הקהילה החרדית באופקים ומחבר ספרים חשובים, שעד שלמה המלך לא היה מקום קבוע בתפילה לברך שם ברכת כהנים בגבולים, ושהוא שמע מהגר"ד לנדו שליט"א, מראשי ישיבת סלבודקה בב"ב, שלכאורה מן התורה אם אדם הולך ברחוב ופוגש שני כהנים ומבקש מהם שיברכו אותו - הם חייבים מדאורייתא לברך אותו מיד בברכת כהנים, ולפי דבריו שלמה המלך תיקן שני דברים: א. שקבע מקום וזמן קבוע לברך ברכת כהנים, דהיינו בברכת עבודה שבתפילת העמידה שנאמרת בציבור. ב. שאין לכהנים לברך ברכת כהנים במקום אחר. אך לא ברור האם שלמה תיקן לברך בכל יום, וכן צריך ביאור באיזה מקום בתפילה בירכו הכהנים ברכת כהנים לפני שתיקנו אנשי כנה"ג את נוסח וסדר התפילות. ע"כ מדברי הרב טשזנר

יש לציין שלשון התקנה שייחס הכל בו לשלמה המלך אינו בהיר, במיוחד מה כוונתו "על כל אמירה ואמירה". ונראה שיש בדבריו שילוב של שתי תקנות: התקנה הראשונה מיוחסת לשלמה המלך שבנה את בית המקדש, והיא לברך ברכת כהנים במקדש בכל יום בשעת הקרבת התמיד, כמפורש במשנה תמיד ז, ב. ואף שהתיאור של ביהמ"ק במסכת תמיד הוא של הבית השני, מסתבר שעכ"פ סדר העבודה היה קיים ומסודר כבר מזמן בית ראשון. והתקנה השניה היא קביעת ברכת כהנים בכל יום בתוך תפילת העמידה. שתי תקנות אלו מפורשות ברמב"ם הל' תפילה פ"ד הל' א:

בשחרית במוסף ובנעילה הכהנים נושאים את כפיהם, אבל במנחה אין נשיאת כפים, מפני שבמנחה כבר סעדו כל העם, ושמא שתו הכהנים יין, ושיכור אסור בנשיאת כפים, ואפילו ביום תענית אין נושאים כפיהם במנחה, גזירה מנחת תענית מפני מנחת כל יום.

ובהלכה ג כתב:

כיצד היא נשיאת כפיים בגבולין, בעת שיגיע שליח ציבור לעבודה, כשיאמר רצה כל הכהנים העומדים בבית הכנסת נעקרין ממקומן והולכין ועולין לדוכן, ועומדים שם פניהם להיכל ואחוריהם כלפי העם ואצבעותיהם כפופות לתוך כפיהם, עד שישלים שליח ציבור ההודאה, ומחזירין פניהם כלפי העם ופושטין אצבעותיהן ומגביהין ידיהם כנגד כתפיהם ומתחילין יברכך, ושליח ציבור מקרא אותם מילה מילה והם עונין, שנאמר אמור להם, עד שיאמר. כשמשלימין פסוק ראשון כל העם עונין אמן, וחוזר שליח ציבור ומקרא אותן פסוק שני מילה מילה והם עונים עד שמשלימין פסוק שני וכל העם עונין אמן, וכן בפסוק שלישי.

ובהלכה ד:

כשישלימו הכהנים שלושה פסוקים מתחיל שליח הציבור ברכה אחרונה של תפילה שהיא שים שלום, והכהנים מחזירין פניהם כלפי הקודש וקופצין אצבעותיהן, ועומדין שם בדוכן עד שיגמור הברכה וחוזרין למקומן.

ולגבי נשיאת כפים בביהמ"ק בהלכה ט:

כיצד ברכת כהנים במקדש, הכהנים עולין לדוכן אחר שישלימו הכהנים עבודת תמיד של שחר, ומגביהין ידיהם למעלה על גבי ראשיהן ואצבעותיהן פשוטות, חוץ מכהן גדול שאין מגביה ידיו למעלה מן הציץ. ואחד מקרא אותן מילה מילה כדרך שעושין בגבולין עד שישלימו שלושה הפסוקים. ואין העם עונין אחר כל פסוק, אלא עושין אותה במקדש ברכה אחת, וכשישלימו כל העם עונים ברוך ה' אלהים אלהי ישראל מן העולם ועד העולם.

ועניין זה מתפרש עוד ברמב"ם הל' כלי המקדש פ"ו. וז"ל בהל' א:

אי אפשר שיהיה קרבנו של אדם קרב והוא אינו עומד על גביו, וקרבנות הציבור הן קרבן של כל ישראל ואי אפשר שיהיו ישראל כולן עומדין בעזרה בשעת קרבן. לפיכך תקנו נביאים הראשונים שיבררו מישראל כשרים ויראי חטא ויהיו שלוחי כל ישראל לעמוד על הקרבנות, והם הנקראים אנשי מעמד וכו'.

הלכה ב:

בכל שבת ושבת מתקבצין אנשי מעמד של אותה שבת, מי שהיה מהן בירושלים או קרוב לה נכנסין למקדש עם משמר כהונה ולויה של אותה שבת, והרחוקים שבאותו מעמד כיון שהגיע מעמד שלהן הן מתקבצין לבית הכנסת שבמקומן.

הלכות ד-ו:

ובכל יום ויום משבת שהיה מעמדן מתפללין ארבע תפילות שחרית ומנחה ונעילה, ועוד מוסיפין תפילה אחרת בין שחרית ומנחה והיא יתירה להן, ונושאים כפיהן הכהנים במעמד שלוש פעמים בכל יום בשחרית ובתפילה זו היתירה ובנעילה וכו'. וקיצוץ לכל תפילה מארבע תפילות אלו, ועמידתן שם לתפילה ולתחינה ולבקשה ולקרות בתורה, נקרא מעמד. ובמה היו קוראים, במעשה בראשית, ביום הראשון קוראים בראשית ויהי רקיע, בשני יהי רקיע ויקו, בשלישי יקו ויהי מאורות, ברביעי יהי מאורות וישרצו, בחמישי ישרצו ותוצא הארץ, בששי ותוצא הארץ ויכולו.

ואיתא בגמרא תענית כז, ב:

וישראל שבאותו משמר מתכנסין בעריהן וקורין במעשה בראשית. מנהגי מילי? אמר רבי יעקב בר אחא אמר רב אסי: אלמלא מעמדות לא נתקיימו שמים וארץ, שנאמר ויאמר ה' אלהים במה אדע כי אירשנה, אמר אברהם: ריבונו של עולם! שמא ישראל חוטאין לפניך אתה עושה להם כדור המבול וכדור הפלגה? אמר ליה: לאו. אמר לפניו: ריבונו של עולם, הודיעני, במה אירשנה? אמר ליה: קחה לי עגלה משולשת ועז משולשת וגו'. אמר לפניו: ריבונו של עולם, תינח בזמן שבית המקדש קיים, בזמן שאין בית המקדש קיים מה תהא עליהם? - אמר לו: כבר תקנתי להם סדר קרבנות, בזמן שקוראין בהן לפני - מעלה אני עליהם כאילו הקריבום לפני, ואני מוחל להם על כל עונותיהם.

ובמשנה אבות פ"ה מ"א:

בעשרה מאמרות נברא העולם. ומה תלמוד לומר, והלא במאמר אחד יכול להיבראות! אלא להיפרע מן הרשעים שמאבדין את העולם שנברא בעשרה מאמרות, וליתן שכר טוב לצדיקים שמקיימין את העולם שנברא בעשרה מאמרות.

ופירש רע"ב:

בעשרה מאמרות - תשעה ויאמר, ובראשית נמי מאמר הוא דכתיב (תהלים לג, ו) בדבר ה' שמים נעשו.

וזהו לענ"ד מה שנרמז בלשונו של הכלבו בשם מדרש כה תברכו את בני ישראל, מלמד ששליח צבור צריך לומר ברכת כהנים על כל אמירה ואמירה. ושאלתי מהו לשון "על כל אמירה ואמירה"? אמירה ואמירה היינו עשרה המאמרות של מעשה בראשית, שהם הקריאה של אנשי מעמד בכל יום ויום, הנקראים מעמדות, שבאותן

מעמדות מתפללין שלוש או ארבע תפילות שבהם הכהנים גם נושאים את כפיהן.
 כעת יש לשאול מתי התחילו לברך ברכת כהנים במקדש בכל יום? הרמב"ן הנ"ל
 כתב בסוף דבריו:

אבל ברכה שנצטוו הכהנים לדורות נתפרשה והיא שוה בכל הכהנים לעולם,
 או שהם סבורים שכאן ציווה אותו בנשיאות כפים ליום זה ולהלן ניתנה ברכה
 זו לו ולבניו לדורות.

קודם כל כתב שמצות ברכת כהנים בפרשת נשוא הוא מצוה שווה בכל הכהנים
 לעולם, וזה כולל כל מקום הן במקדש הן בגבולים, ואפילו ברחוב, כפי דעת הרב
 לנדו הנ"ל. אחרי זה כתב שברכת כהנים ביום חינוך המשכן הייתה רק מצוה לשעה.
 משמע מדבריו שאף אחרי שנצטוו הכהנים במצוה לדורות להלן בפרשת נשוא אין
 בנוסף לזה מצוה מיוחדת לברך במקדש. וכן כתב הגר"פ מפורש כנזכר למעלה.

ולכן יש מקום לומר, שכל עוד שלא נבנה בית המקדש לא הייתה נשיאת כפיים
 במשכן בכל יום, וגם לא היה סדר מעמדות של כהנים לויים וישראלים, ומי הוא
 שחידש את ברכת הכהנים במקדש, וכל סדר המעמדות, הן במקדש והן בערי ישראל?
 זאת הייתה אחת מתקנות שלמה המלך, והיא נרמזת בקוצר לשון ע"י הכלבו, שכתב
 «שלמה תיקן ברכת כהנים לומר בתפילה». ופירוש דבריו לענ"ד הוא. שכשבנה
 שלמה את בית המקדש התקין לברך ברכת כהנים בסוף עבודת התמיד בכל בוקר,
 ושנית התקין שלמה סדר מעמדות כמבואר במסכת תענית וברמב"ם. ובזה עשה
 שלמה המלך תקנה גדולה, שיהיו הכהנים גם מחוץ למקדש מברכים את העם בכל
 יום. אלא שזה התחיל רק בערי המעמדות, ואולי גם כל זמן בית ראשון לא נתפשטה
 התקנה בכל ערי ישראל. אבל כשחזרו מגלות בבל, ואנשי כנסת הגדולה תיקנו סדר
 התפילות לכל יום ויום, אז התקינו ג"כ שיברכו הכהנים את העם בכל יום בתפילת
 שמונה עשרה בין ברכת הודאה לברכת שים שלום. וזהו הנכלל בדבריו, «ששלמה
 תקן ברכת כהנים לומר בתפילה», ר"ל ראשית התקנה הייתה ע"י שלמה בראשית
 ימי הבית ראשון, אבל הצורה הסופית לכוללה בתוך תפילת העמידה זה נתייחד רק
 ע"י אנשי כנה"ג בתחילת הבית השני. וזה גם פירוש דברי החיי אדם שכתב שברכה
 י"ט נקראת ברכת כהנים לפי שהש"ץ מתחיל ברכה זו או"א ואומר ברכת כהנים "וזהו
 מתיקון שלמה המלך ע"ה", וכנ"ל.

ומאין ידעו שיש לקבוע ברכת כהנים בתוך התפילה דווקא? דאיתא בספרי
 (במדבר מב):

ישא ד' פניו אליך, אימתי, בשעה שאתה עומד ומתפלל, שנאמר (בראשית
 יט, כא) הנה נשאתי פניך, והלא דברים קל וחומר, ומה אם ללוט נשאתי פנים
 בשביל אברהם אוהבי, לא אשא פנים לך מפניך ומפני אבותיך.

הרי שברכת כהנים צריכה להיות בתפילה.

ועד כמה חשובה היא ברכת כהנים, שמכל עבודות בית המקדש אין לנו שיור אלא העבודה הזאת. וכבר דאג אברהם אבינו שאף אחרי חורבן הבית שיהיה לנו עכ"פ זכרון לעבודת ביהמ"ק, כדאיתא בגמרא תענית כז, ב הנ"ל. הרי לפנינו שאמירת סדר קרבנות הוא חלק מתפילתנו בזמן שאין בית המקדש, וגם בכוחו לגרום למחילת עוונותינו. וכמו כן חשובה ומרוצה ברכת הכהנים שלנו בגבולים, שלא נשתנתה כלל מזמן בית המקדש עד היום הזה.

ויתר מזה כתוב בחת"ס עה"ת פרשת נשא:

יברך ד' יאר ד' ישא ד', הנה אחז"ל (חולין צא, ב) חביבין ישראל לפני הקב"ה יותר ממלאכי השרת, מלאכי השרת מזכירים השם אחר שלוש תיבות אבל אחר תיבה אחת לא שמענו, והכא כתיב יברך ד', יאר ד', ישא ד'. וצריך לומר שהכהנים ממשיכים כל כך קדושה על ישראל עד שיהיה ראוי שיזכירו אחר תיבה אחת, ועל דרך זה אמר בועז תחילה לקוצרים ד' עמכם, כדי שע"י זה היו הם כדאים לומר יברך ד' אחר תיבה אחת. והיינו כי תברכו ותמשיכו ברכה לבני ישראל עד שיאמר להם יברך ד' אחר תיבה אחת, וכן יאר וישא. וזהו ושמנו את שמי על בני" דייקא, ואני אברכם.

ונ"ל להוסיף על דבריו, שכסדר הזה מצינו בסדר הקדושה שבתפילת שמונה עשרה - מתחילין בקדוש קדוש ואומרים השם רק אחר שלוש תיבות, וממשיכים עם ברוך כבוד השם אחרי שתי תיבות, ומסיימים ימלוך השם וכו' אחר תיבה אחת לבד. ואומרים פסוק זה במקום פסוק ד' ימלך לעולם ועד הנאמר בקדושה דסדרא, מהטעם שכותב האבודרהם שהוא כדי להזכיר ציון בתוך הקדושה. ולפי מה שכתבתי אפשר לומר שחז"ל החליפו את הפסוק ד' ימלוך' בפסוק 'ימלוך ה' לעולם' כדי לחזק את הקשר בין תפילותינו לכל התפילות והמעמדות שהיו לפנינו בזמן שביהמ"ק היה קיים, ולעורר אותנו להתפלל שיבנה בית המקדש בקרוב בימינו.

